

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 34

דיני חולה שיש בו סכנה

הקדמה

פיקוח נפש דוחה את כל המצוות שבתורה¹. כמו שנאמר: "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֵּי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאֱדֹם וְחֵי בָהֶם אֲנִי ה'".² ודרשו חז"ל "וחי בהם" - ולא שימות בהם³. והיינו שכל ציווי התורה ניתנו כדי שנחיה בהם, אבל אם על ידי קיום המצוה יבוא האדם לידי סכנה, ציוותה התורה שלא יעשה האדם את אותה המצוה.

וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ב ה"ג): אסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר: "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאֱדֹם וְחֵי בָהֶם" ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם.

מי שחלה והגיע לידי סכנה, חייבים לחלל עליו שבת להצילו, וכל הזריז הרי זה משובח. ואמרו בתלמוד ירושלמי: "השואל - הרי זה שופך דמים, והנשאל - הרי זה מגונה". דהיינו, ההולך לשאול את החכם אם לחלל את השבת במצב סכנה או לא, פעמים שעד שהוא הולך ובא, החולה עלול למות, ולכן הוא נקרא שופך דמים. והנשאל, דהיינו אותו חכם ששאלוהו, הרי זה מגונה, לפי שלא דרש ברבים שחובה לחלל שבת במקום סכנה, כדי שיהיו זריזים להציל נפש מישראל⁴.

כל התחסדות בנושא גם אם היא באה מצד החולה עצמו הרי היא חסידות של שטות ויש להכריחו לקבל את הטיפול הנחוץ לו, והנמנע לחלל שבת על חולה שיש בו סכנה הרי הוא שופך דמים.

נחלקו הפוסקים האם ההיתר לחלל שבת על חולה שיש בו סכנה הוא בגדר 'הותרה' או בגדר 'דחיה', ולהלכה מחמירים בזה במלאכות דאורייתא, ולכן כאשר לא נגרם שום נזק או עיכוב יש למעט בפעולות האסורות כדי למעט בחילול שבת⁵.

חולה שיש בו סכנה כגון חולה בדלקת ריאות, שנטל תרופה ומצבו השתפר האם עדיין נחשב כ'חולה שיש בו סכנה'? ועד מתי דינו כ'חולה שיש בו סכנה'?

חולה שיש בו סכנה שכיום יצרו למחלתו תרופה או טיפול רפואי, גם אם נטל תרופה זו ומצבו התייצב, עדיין הוא נחשב כ'חולה שיש בו סכנה' כל זמן שלא נתרפא לחלוטין ממחלתו, גם אם כעת הוא מרגיש יותר טוב והוטב מצבו, ומותר לחלל שבת עבורו בדברים שהם נצרכים לו לרפואתו⁶.

האם מחללים שבת על גוסס שאין לו שום סיכוי להמשיך לחיות אלא לכמה שעות בלבד?

גם על גוסס שנשארו לו רגעים ספורים לפני מיתתו, מחללים עליו את השבת להצילו אפילו לחיי שעה בלבד. ואפילו נפלו עליו אבנים גדולות ומצאוהו שאינו נושם, בכל זאת מחללים עליו שבת, כיוון שאפשר לבצע פעולות החייאה שונות ויחזור וינשום כדרכו. וכן אדם שנחתכו

כוויות חמורות. עקיצות או נשיכות של בעלי חיים ארסיים, או עקיצות צרעה או דבורה לאנשים בעלי רגישות. איבוד הכרה, קוצר נשימה פתאומי, אובדן ראייה, או שיתוק פתאומי, אירועי מוחי, התקף לב, אפילו לזמן קצר מאוד⁸. כמו כן, חוות דעת רפואית המורה אפילו על ספק סכנת חיים גם אם מדובר במכה חיצונית⁹, בכל הנ"ל הזריז לרפאות הרי זה משובח, והשואל הרי הוא שופך דמים¹⁰.

האם מחללים שבת על ספק קלוש וכמה ספקות (ספק ספקא) של 'פיקוח נפש'?

גם אם יש כמה ספקות, מצווה לחלל שבת, כל עוד ויש צד של הצלת חיים, כגון: בניין שקרס רח"ל ויש ספק אם הנמצאים תחת ההריסות חיים או מתים, גם אם עברו כמה ימים שבהם עוסקים בחילוץ מצווה להמשיך ולפנות את ההריסות גם בשבת, אף אם יש ספק נוסף שאולי אין שם אנשים כלל, וגם אם יש ספק נוסף שאולי נמצאים שם גויים ולא יהודיים, מצווה להמשיך בפעולות החילוץ בשבת על מנת להציל את הנמצאים תחת ההריסות¹¹.

מה ההגדרה של 'חולה שיש בו סכנה' שמותר לחלל עליו את השבת?

במקרים של חולי שמהווה סכנת חיים, או אפילו רק חשש של סכנת חיים, וכן חולה שאין מחלתו מסוכנת כרגע, אך יש חשש שאם לא יקבל את הטיפול הראוי היום עלול החולי להתגבר ויבוא לידי סכנה, הרי הוא מוגדר מעתה כחולה שיש בו סכנה, ומצווה וחובה לעסוק ברפואתו בשבת גם אם היא כרוכה בחילול שבת⁶.

אלו מחלות מוגדרות כ'פיקוח נפש' שיש לחלל עליהם את השבת?

דוגמאות לחולי שיש בו סכנת חיים: חולי, דלקת או חוסר תפקוד באחד מהאברים הפנימיים שבתוך חלל הגוף (מחלל הפה פנימה)⁷, או חום גבוה מאוד ולא ידוע סיבת החום, (אצל תינוקות אפילו חום שאינו גבוה מוגדר כסכנה). חתך עמוק שנגרם על ידי סכין או כלי ברזל אחר. מכה חזקה מחפץ העשוי מברזל או חפץ כבד שנפל עליו. פצע מזוהם שמגיב בנפיחות וכדו'. מכת חום, מכת שמש,

1 סנהדרין עד א.

2 ויקרא יח ה.

3 יומא פה ע"ב.

4 ירושלמי פרק ח הלכה ה.

5 ב"י סימן שכח סעיף יד. ודייק כן מלשון הרמב"ם שכתב "דחיה היא שבת אצל סכנת נפשות". ועיין בחזו"ע שבת ח"ג עמוד רנז שהאריך להביא את השיטות לכאן ולכאן, ומידי מחלוקת לא יצאנו.

6 שו"ע סימן שכח סעיף ג.

7 עבודה זרה דף כח, שו"ע סימן שכח סעיף ג.

8 שש"כ פרק לב סעיף יא.

9 שו"ע שם סעיף י.

10 שו"ע שם סעיף ב.

11 שו"ע סימן שכח סעיף ג, ומשנ"ב שם.

12 דעת תורה סימן שכח סעיף יז. חוט שני ח"ד פרק פ"ט עמוד קעג.

אבריו הפנימיים באופן שאין סיכוי שיחיה זמן רב, מחללים עליו את השבת להצילו ככל האפשר, גם אם יחיה רק לכמה שעות בלבד.¹³

כשיש מחלוקת בין הרופא לחולה המטופל, למי מקשיבים?

חולה מול הרופא: אם המטופל טוען שהוא מרגיש בסכנה ורוצה שיחללו עבדו את השבת, ומנגד הרופא טוען שאין סכנה במחלתו - מקשיבים לחולה ומחללים עליו את השבת, משום ש"לב יודע מרת נפשו"¹⁴. אם הרופא מסופק אם יש סכנה, וכ"ש אם הוא בטוח שהדבר מסוכן, והחולה אומר שאינו מסוכן - שומעים לרופא ומחללים עליו את השבת, ואין להתחשב כלל בדעת החולה בזה.¹⁵

טיפולם שאינם דחופים האם צריך לדחות אותם עד לאחר השבת?

אם ברור לרופאים שאפשר לעכב את הטיפול הכרוך בחילול שבת עד למוצאי שבת, ולא יתגבר החולי, ימתינו ולא יחללו את השבת שלא לצורך.¹⁶

חולה שיש בו סכנה לאיבוד אבר מסויים, אך הסכנה אינה סכנת חיים כללית, האם מחללים שבת עבורו?

בסכנת איבר נחלקו הפוסקים אם מותר לחלל שבת רק על ידי גוי או שמותר גם ע"י יהודי. ולמעשה, היות ודעת הרופאים בזמנינו, שבכל סכנת איבר יש חשש להתפתחות סכנה לכל הגוף, לכן מחללים שבת אפילו על סכנת איבר.¹⁷

חולה שיש בו סכנה, האם מותר לעשות עבורו גם טיפולים נלווים שאינם כרוכים ברפואתו דווקא?

חולה שיש בו סכנה, מחללים עליו שבת גם בדברים שיקלו מעליו את הכאבים, גם אם אין במניעתם חשש סכנה, ובפרט שלדעת הרופאים הרגעת הכאבים מועילה מאוד להחלמתו המהירה של החולה.¹⁸ וכן מותר לעשות עבורו דברים שיגרמו לו יותר ישוב הדעת, כגון: אם הוצרך להדלקת אור, מדליקים לו. ואם לכבות, מכבים לו.¹⁹ אך בדברים כגון אלו טוב שיעשו כן שניים

יחד, או שיעשה אחד בשינוי כיון שאין בזה סכנה.²⁰

אם החולה מעוניין להתפנות לבית חולים רחוק יותר, האם מותר לנסוע לשם בשבת?

אף אם יש רופא או בית חולים בקרבת מקום, מותר לחולה שיש בו סכנה לבקש לנסוע רחוק יותר לרופא מומחה או לרופאו הפרטי שמכיר את התיק הרפואי שלו היטב. אולם אין לנסוע רחוק יותר בגלל שהרופא שם דורש פחות כסף, או שהוא מטעם קופת חולים ואינו דורש כסף עבור הטיפול.²¹

חולה המעוניין שיצטרף אליו לנסיעה מלווה בן משפחה או ידיד, האם מותר לו להצטרף לנסיעה בשבת?

מותר ומצוה לקרוב משפחה או לאדם אחר שיש לחולה אמון בו, לנסוע עם החולה לבית החולים כדי לעודדו ולחזקו ולהיות לו לעזר, שדבר זה מיישב דעתו של החולה.²² גם אם החולה אינו בהכרח ואינו מבקש זאת יש לקרוב משפחתו ללוות אותו לבית החולים כדי למסור פרטיים חיוניים לטיפולו וכדומה.²³

מתנדב בארגון הצלה שקיבל קריאה של פיקוח נפש, וכשהגיע לאירוע גילה שכבר הגיעו צוותי הרפואה למקום והוא מיותר, האם עבר איסור?

אם הודיעו במכשיר הכוננות וכיו"ב שיש חולה במקום מסוים הזקוק לטיפול מידי, והגיעו כמה אנשי הצלה ולא היה צורך בכך - לכולם יש שכר טוב מאת ה'. ולכן מצווה לאנשי ההצלה המצויים בקרבת מקום להזדרז להגיע למקום החולה אף שיתכן שיגיעו כמה נוספים, וכן כל אדם שחילל את השבת עבור חולה שיש בו סכנה, ומאוחר יותר התברר שלא היה צורך בכך - יש לו שכר טוב מאת ה' יתברך.²⁴

האם רופא גוי נאמן לומר שצריך לחלל שבת עבור חולי מסויים?

בפיקוח נפש שומעים לרופא גם אם מדובר ברופא גוי, ומרפאים את החולה ומחללים את השבת כדי לרפאות את החולה על פי

דבריו. ואפילו אם כנגד הרופא הגוי עומד רופא יהודי ירא שמים שאומר שאין צריך לחלל את השבת - שומעים לרופא הגוי ומחללים את השבת.²⁵

רופא שסיים לטפל בחולה או שסיים משמרת בבית החולים האם ראוי לחזור לביתו בשבת?

רופא שסיים את הטיפול בחולה, או שסיים את המשמרת בבית החולים: אם הוא כונן המוקפץ מביתו למקרים רפואיים ראוי לחזור לביתו ואפילו ברכבו, כדי שיהיה מוכן ומזומן לקריאה הבאה. אומנם, אם סיים את המשמרת ורוצה לחזור לביתו לנחיותו - אינו ראוי לחזור לביתו ברכבו, אלא ע"י גוי בלבד. שכל מה שהתירו ליוצאים להציל לחזור לביתם היתר זה נאמר רק באיסורים דרבנן (עד י"ב מיל), ולא באיסורים של תורה. כמו כן, אחים ואחיות העובדים בבית החולים ראויים לנסוע לעבודה בשבת, אך אינם ראויים לחזור לביתם אלא ע"י נהג גוי בלבד. וטוב שמוסד בית החולים ידאג להסעה ע"י גוי בין בהלוך ובין בחזור.²⁶

האם מותר לרופא ליטול שכר על עבודתו בשבת?

רופא שטיפל בחולה שיש בו סכנה בשבת, וכן אחים ואחיות וצוותי הרפואה בבית החולים, ראויים ליטול שכר על עבודתם בשבת, לאחר השבת, ואין לאסור עליהם משום 'שכר שבת', שלא אסרו חכמים שכר שבת במקום מצווה, ואין לך מצווה גדולה כהצלת נפשות.²⁷

האם מותר לחלל שבת בטיפול ניסיוני שעדיין לא הוכח תוצאות היעילות של הטיפול?

שיטות טיפול חדשות ניסיוניות, י"א שמותר לבצע אותם בשבת רק אם אינם כרוכים באיסורי תורה, גם אם הם כרוכים מאיסורים דרבנן.²⁸ וי"א שאם היא מועילה לדבר מסוים אך לא הוכח שמרפאה מחלה זו, מותר לבצע טיפול זה בשבת גם באיסורי תורה.²⁹ לכל השיטות אם הרופאים ממליצים על רפואה זו אין מקום להסתפק ומותר לחלל על זה את השבת.³⁰

24 שו"ע סימן שכח סעיף טו.

25 שו"ע סימן תרי"ח סעיף ב, ובמשנ"ב שם ס"ו. ועיין בביה"ל שם ד"ה חולה שאם יש חשש שהרופא מזלזל ברגשות המטופל לעניין שמירת השבת, הכל לפי ראות עיני המורה בעניין זה. וע"ע בברכי יוסף (שיוירי ברכה ס"ק א') שכתב שרופאים בזמננו כיון שצריכים לעמוד בנסיון ע"פ חוקי המלכות ויש עליהם פיקוח, לא מרעי אומנתיה.

26 שו"ת שבט הלוי ח"ו (או"ח סימן כו). חזו"ע ח"ג עמוד רנג.

27 בית יוסף סימן תקפה בשם רבנו שמואל. שו"ת נשמת שבת ח"ה סימן רפח. חזו"ע ח"ג עמוד רנ.

28 שו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א סימן ה.

29 שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סימן טו פרק ח אותיות א-ח. שו"ת יבי"א ח"ח או"ח סימן לז אות ח.

30 אורחות שבת ח"ב פרק כ הערה ז. ילקו"י ח"ד עמוד קצט.

13 שו"ע סימן שכח סעיף ד.

14 שו"ע סימן שכח סעיף ה. סימן תריח סעיף א.

15 שו"ע שם.

16 שו"ע שם סעיף ד.

17 שו"ע שם סעיף יז, ומשנ"ב שם ס"ק מט. חזו"ע ח"ג עמוד רלה. ציץ אליעזר ח"ח עמוד קיז.

18 שש"כ פרק לב סעיף כב.

19 שו"ע סימן רע"ח סעיף א.

20 שו"ע סימן שכח סעיף ד, ועיין במשנ"ב ס"ק יד, ובביה"ל שם, ובשעה"צ אות יא. וכ"פ בחזו"ע ח"ג עמוד רנו, ובשש"כ פרק לב סעיף נז עמוד תקמ, ועי"ש שם הערה קנז.

21 שש"כ פרק לב סעיף לט.

22 שו"ע סימן רע"ח סעיף א, ובביה"ל שם ד"ה לכבות. שש"כ שם סעיף מד.

23 שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן סה. חוט שני שבת ח"ד פרק צא עמוד רמד.